

ГРУНТОЗНАВСТВО ТА ГЕОГРАФІЯ ГРУНТІВ

УДК 378. 4(477. 74):631. 47

Я. М. Біланчин, канд. геогр. наук, доцент
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,
кафедра ґрунтознавства і географії ґрунтів,
вул. Дворянська, 2, Одеса, 65082, Україна
grunt.onu@mail.ru

КАФЕДРИ ГРУНТОЗНАВСТВА І ГЕОГРАФІЇ ГРУНТІВ ОДЕСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ – 50!

В структурі геолого-географічного факультету Одеського університету у травні 1967 року була відкрита кафедра ґрунтознавства і географії ґрунтів. Основним завданням новоствореної кафедри було визначено організацію дослідження ґрунтів степової зони півдня України у зв'язку із розгортанням великомасштабної іригації земель та підготовку фахівців відповідної кваліфікації. У пропонованій статті висвітлено піввікову історію становлення і розвитку кафедри та її підрозділів, основні напрямки та здобутки освітньої і науково-дослідницької діяльності.

Ключові слова: кафедра ґрунтознавства і географії ґрунтів Одеського університету, 50-річчя, історія становлення, освітня і науково-дослідницька діяльність.

ВСТУП

Минає півсторіччя з часу відкриття у травні 1967 року в структурі геолого-географічного факультету Одеського університету кафедри ґрунтознавства і географії ґрунтів. Кафедра заснована за організаторської активності доктора сільськогосподарських наук, професора Гоголева Івана Миколайовича на базі факультетської лабораторії ґрунтознавства і науково-дослідної групи ґрунтознавства і ерозії ґрунтів (керівник – доц. Бракін С. С.) та кабінету геодезії, топографії і картографії (завідувачка – доц. Ізмайлова Н. В.). Основним завданням новоствореної кафедри було визначено організацію дослідження ґрунтів степової зони півдня України у зв'язку із розгортанням великомасштабної іригації земель та підготовку фахівців відповідної кваліфікації. Від заснування і до 1995 року незмінним завідувачем кафедри був проф. Гоголев І. М., з 1995 р. – доц. Біланчин Я. М.

У структурі кафедри – навчальна лабораторія ґрунтознавства, кабінет геодезії, топографії, картографії та землеустрою, комп'ютерний клас (завідувачі відповідно – Г. М. Аргірова, В. Б. Дажук та В. В. Дупан). Для забезпечення виконання наукових досліджень і робіт та бази навчальних і виробничих практик студентів одночасно із відкриттям кафедри організується ґрунтознавча експедиція. Зважаючи на необхідність вивчення сутності і направленості

грунтових процесів та режимів у чорноземах півдня України при зрошенні та заснування необхідного для цього науково-дослідницького центру за цілеспрямованої діяльності проф. Гоголева І. М. в Одеському університеті (а фактично при кафедрі ґрунтознавства і географії ґрунтів) у 1971 р. відкрито проблемну науково-дослідну лабораторію географії та охорони ґрунтів Чорноземної зони (ПНДЛ-4 ОНУ). Основним завданням лабораторії було визначено вивчення сучасних ґрунтотворних процесів у чорноземах степової зони, головно в умовах зрошення та дренажу. Завідувачі проблемної лабораторії в різні роки – с. н. с. Турус Б. М., кандидати наук Сухорукова Г. С., Сич В. А., Цуркан О. І. Незмінним науковим керівником лабораторії до 1996р. був проф. Гоголев І. М., в наступні роки – проф. Красеха Є. Н.

В 1970-х роках створено філіал кафедри при Одеській гідрогеолого-меліоративній експедиції (керівник експедиції та філіалу кафедри – проф. Баєр Р. О., в останні десятиліття – А. І. Кожушко). Основним завданням філіалу є проведення сумісних (кафедрою, ПНДЛ-4 та експедицією) досліджень впливу зрошення водами різної іригаційної якості на властивості і продуктивність ґрунтів регіону та обґрунтування агро-меліоративних заходів з попередження і ліквідації його негативних (деградаційних) наслідків. Одночасно філіал слугує базою виробничих практик студентів кафедри в реальних умовах організації і проведення моніторингу ґрунтів і земель масивів зрошення.

Піввікова історія становлення і розвитку кафедри та її підрозділів, безумовно, була періодом різнобічної і плідної діяльності та здобутків, які потребують належної систематизації й осмислення. Саме систематизація й осмислення 50-річної історії становлення і функціонування кафедри ґрунтознавства і географії ґрунтів Одеського університету та її підрозділів і висвітлення основних здобутків її освітньої і науково-дослідницької діяльності продовж цього періоду і є метою статті.

МАТЕРІАЛИ І МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Для написання статті використано документацію і матеріали з історії становлення та розвитку кафедри ґрунтознавства і географії ґрунтів та її підрозділів, освітньої та науково-дослідницької діяльності за піввіковий період та особисті спогади автора, який у грудні 1967 р. був зарахований на кафедру до очної аспірантури (науковий керівник – проф. Гоголев І. М.) і у подальші роки працював на посадах асистента, ст. викладача, доцента, а з 1995 р. – завідувача кафедри. І безумовно, майже 50 років був і є безпосередньо причетним чи свідком становлення і розвитку кафедри та її підрозділів, формування кадрового персоналу, контингенту студентів і аспірантів, навчально-методичного і матеріально-технічного забезпечення освітнього процесу, проблематики і тематики наукових досліджень.

При висвітленні піввікової історії кафедри застосовано класичний історико-дослідницький підхід [6], за якого поєднуються принципи історичного

і аналітико-логічного осмислення як пройденої історії, так й отриманих впродовж цього періоду результатів і здобутків.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ЇХ ОБГОВОРЕННЯ

Освітня діяльність кафедри та підготовка фахівців вищої кваліфікації. З першого року існування кафедри її завідувач проф. Гоголев І. М. першочергову увагу приділяє організації процесу навчання студентів та підготовці науково-педагогічних працівників вищої кваліфікації. В рамках спеціальності «Географія» була організована підготовка фахівців кваліфікації «Ґрунтознавець-географ» зі знанням основ землеустрою і земельного кадастру. З 1996-1997 навчального року кафедра забезпечує ступеневу підготовку фахівців освітньо-кваліфікаційних рівнів «бакалавр», «спеціаліст», а з 2000-2001 навчального року – і «магістр». Удосконаленню фахової підготовки випускників кафедри сприяє проходження ними виробничої практики у науково-виробничих та проектно-вишукувальних партіях і організаціях (Інститут землеустрою УААН, обласні центри «Облдержродючість», гідрогеолого-меліоративні експедиції та партії, управління земельних ресурсів, кадастрові центри тощо).

З першого ж року на кафедрі під науковим керівництвом проф. Гоголева І. М. започаткована підготовка аспірантів за географічною спеціальністю 11. 00. 05 – біогеографія та географія ґрунтів і захист кандидатських, а в подальшому й докторських дисертацій з цієї спеціальності. Під науковим керівництвом Івана Миколайовича, а в останні десятиріччя і доцентів Біланчина Я. М., Жанталає П. І. та Тригуб В. І. підготовлено 3 докторів і 14 кандидатів наук, з них 2 іноземних громадян.

Обстеження і картографування ґрунтів та розробка рекомендацій з раціоналізації їх використання, охорони і підвищення родючості. Як зазначалось у вступі, в травні 1967 р. при новоствореній кафедрі ґрунтознавства і географії ґрунтів організується ґрунтознавча експедиція. Очолювали експедицію в різні роки доценти (нині професори) Волошин І. М. і Красєха Є. Н., старші наукові співробітники Турус Б. М., Сухоставський О. І., Тюрєміна Н. І., Нетребов В. П. Впродовж 1967-1992 рр. експедицією під науковим керівництвом проф. Гоголева І. М. проведено великомасштабні (1:10000 і 1:25000) обстеження і картографування ґрунтів колгоспів і радгоспів півдня України, Красноярського краю та Читинської і Магаданської областей Російської Федерації, Північного і Центрального Казахстану на площі понад 6 млн. га [1-3]. Розроблено заходи з раціонального використання, збереження та підвищення родючості ґрунтів і земель обстежених господарств. До проведення експедиційно-польових, лабораторно-аналітичних і картографічних робіт експедиції широко залучались студенти і аспіранти геолого-географічного і біологічного (керівники – доц. Шапошнікова Л. А., ст. викладач Титаренко Л. О. і н. с. Товстуха Н. Д.) факультетів нашого університету. Отримані матеріали досліджень і робіт широко використовувались для написання курсових і дипломних робіт

студентів, підготовки наукових доповідей, публікацій та дисертацій. Неодноразово матеріали експедиції експонувались на ВДНГ СРСР, де вони були відзначені багатьма нагородами.

За роки функціонування ґрунтознавчої експедиції в її лабораторії хімічного аналізу ґрунтів сформувався колектив висококваліфікованих хіміків-аналітиків (Г. С. Сухорукова, Н. І. Вардіашвілі, Ю. В. Михальченко, Л. П. Кравчик, В. П. Бурлака, Л. М. Гошуренко, Г. В. Шевцова, О. Л. Августовська, Л. О. Овчиннікова, Г. М. Аргірова, Н. Т. Козьміна, Г. О. Горенко та ін.). Високою якістю вирізняються ґрунтові карти і картограми господарств, виконані картографами експедиції (А. М. Шашеро – нині доцент кафедри економічної і соціальної географії та туризму, І. В. Баташова, О. М. Шишова, О. Ю. Єрастова та ін.) під керівництвом висококваліфікованого фахівця –полковника військово-топографо-картографічної служби Мазіна М. О.

Науково-дослідницька діяльність, як зазначалось вище, була і залишається пріоритетною як для кафедри ґрунтознавства і географії ґрунтів, так особливо для відкритої у 1971р. ПНДЛ-4 ОНУ. Основним завданням цієї діяльності є вивчення ґрунтів Українського Степу, сучасних ґрунтових процесів і режимів у чорноземах, першочергово в умовах їх зрошення та дренажу. Відповідно до цих завдань практично піввіку кафедрою та ПНДЛ-4 проводиться актуально значима та масштабна за обсягами науково-дослідницька робота за наступними напрямками і проблематикою:

1. Вивчення впливу зрошення водами різної іригаційної якості, в т. ч. й стічними водами міст Причорномор'я, на речовинно-хімічний склад, властивості і продуктивність ґрунтів степової зони. Проблематика досліджень:

- вивчення впливу зрошення низькомінералізованими водами рік Дунаю, Дніпра, Дністра і Півд. Бугу та водами підвищеної мінералізації із озера-водосховищ Сасик, Китай і Ялпуг на властивості і продуктивність ґрунтів (доценти С. П. Позняк, Я. М. Біланчин, І. М. Волошин, П. І. Жанталай, М. Й. Тортік, ст. наукові співробітники В. П. Мурсанов, Г. С. Сухорукова, О. І. Сухоставський, С. Я. Блінштейн, М. С. Яременко, Л. М. Гошуренко та багато інших);
- використання стічних вод міст Причорномор'я для зрошення та вплив його на речовинно-хімічний склад і властивості чорноземів (ст. наукові співробітники Б. М. Турус, Ю. В. Михальченко, Т. М. Кривицька, доц. П. І. Жанталай та інші).

Дослідженнями встановлено генетичну сутність і негативну (деградаційну) направленість низки ґрунтоутворювальних процесів у чорноземах при зрошенні, особливо при поливі водами підвищеної мінералізації незадовільної іригаційної якості (зокрема із озера-водосховища Сасик), обґрунтовано й впроваджено в практику заходи з охорони ґрунтів та підвищення їх родючості в умовах зрошення і дренажу. Науковцями кафедри сумісно із фахівцями гідротехнічно-меліоративної служби країни була підготовлена і опублікована

у 1989 році методика організації і ведення моніторингу та оцінки стану чорноземів масивів зрошення [4]. Матеріали багаторічних досліджень впливу зрошення на властивості і родючість чорноземів узагальнено в монографії «Орошение на Одещине» [5], укладеній колективом кафедри та ПНДЛ-4 сумісно із науковцями і практиками зрошувального землеробства під науковим керівництвом і загальною редакцією професора І. М. Гоголева.

2. У 1994-1995 роках співробітниками кафедри і ПНДЛ-4 під керівництвом професора І. М. Гоголева закладено мережу стаціонарних ділянок довготривалого (до 100 років) ґрунтово-екологічного моніторингу на масивах зрошення Одеської області. На основі результатів багаторічних досліджень обґрунтовано концептуально-методичні засади моніторингу та оцінки сучасного агро меліоративно-ресурсного стану ґрунтів масивів зрошення, в т. ч. в умовах постіригаційної еволюції. Вдосконалено теоретико-методичні основи існуючої моделі розвитку сучасних ландшафтно-геохімічних і ґрунтоутворних процесів у чорноземах масивів зрошення для умов інтенсивного та екстенсивного землекористування. Встановлено сутність і тенденції сучасних ландшафтно-геохімічних і ґрунтоутворних процесів у чорноземах та алювіальних ґрунтах заплави Нижнього Дністра як при зрошенні, так і в умовах його припинення в останні 20 років. Розроблено основи екологічно безпечного землеробства в сучасних господарсько-меліоративних умовах масивів зрошення півдня України та при поливі краплинним способом. Отримані результати багаторічних ґрунтово-моніторингових досліджень із залученням матеріалів попередніх років висвітлено у монографії «Чорноземи масивів зрошення Одещини» [7]. Монографія підготовлена колективом науковців кафедри і ПНДЛ-4 (Я. М. Біланчин, О. І. Цуркан, Є. Н. Красеха, П. І. Жанталай, М. Й. Тортік, А. О. Буяновський, В. І. Тригуб, Г. С. Сухорукова, Л. М. Гошуренко, М. С. Яременко) із залученням фахівців гідрогеолого-меліоративної служби області (А. А. Кугут, О. Ю. Медведєв, Н. В. Ясинська).

3. З 2001 року співробітники кафедри і ПНДЛ-4 беруть участь у виконанні декількох міжнародних дослідницьких проєктів під егідою TACIS. Зокрема, у рамках проєкту «Придунайські озера. Україна» у 2001р. проведено вивчення і картографування геоморфологічних процесів у береговій зоні озер Ялпуг і Кугурлуй, обстеження стану і картографування ґрунтів та рослинності басейну Придунайських озер (доценти Біланчин Я. М., Жанталай П. І., Тортік М. Й., Паузер А. Б., Васильєва Т. В., старші викладачі і наукові співробітники Адобовська М. В., Муркалов О. Б., Гошуренко Л. М. та ін.). За результатами досліджень виявлено і нанесено на карти низку сучасних геоморфологічних процесів у береговій зоні Придунайських озер. Уточнено номенклатуру ґрунтів території досліджень з оцінкою ступеня їхньої деградованості.

У 2006-2007 рр. в рамках проєкту «Технічна допомога у плануванні менеджменту Нижнього Дністра» проведено дослідження і картографування геоморфологічних процесів та стану берегів і узбережжя долини Нижнього

Дністра і Дністровського лиману, комплексні ґрунтово-геохімічні дослідження узбережжя і заплави Нижнього Дністра – від Кучурганського водосховища на півночі до узбережжя Чорного моря на півдні (доценти Біланчин Я. М., Жанталай П. І., Тортик М. Й., Цуркан О. І., ст. викладачі Адобовська М. В. і Муркалов О. Б., аспірант Піцик В. З., наукові співробітники Гошуренко Л. М. і Яременко М. С. та ін.). Основною метою названих робіт і досліджень було вивчення і картографування геоморфологічних процесів (ерозія, зсуви, обвали, абразія, акумуляція та ін.), господарсько- та природоохоронно-екологічної ситуації, а також генетико-геохімічних особливостей, речовинно-хімічного складу і властивостей ґрунтів узбереж і прилеглих вододілів басейну і дельти Нижнього Дністра, міграції хімічних елементів і речовин з території басейну в долину і дельту Дністра. На підставі отриманих матеріалів проведено оцінку природоохоронно-екологічного стану узбережно-берегової території Нижнього Дністра, його дельти і Дністровського лиману та еколого-геохімічного стану ґрунтів і земель цієї території. Матеріали використано для розробки практичних рекомендацій щодо планування менеджменту басейну ріки, створення ГІС – бази даних.

4. З 2003 року співробітниками кафедри ґрунтознавства і географії ґрунтів та ПНДЛ-4 (доценти Я. М. Біланчин, П. І. Жанталай, М. Й. Тортик, аспірант А. О. Буяновський, науковий співробітник М. С. Яременко, з 2008р. студентка, а в подальшому аспірантка Свідерська-Леонідова І. В. та ін.) започатковано дослідження і картографування ґрунтів і ґрунтового покриву о. Зміїний. Встановлено, що в своєрідних природно-екологічних умовах острова на ділянках малопотужного кам'янисто-щебенюватого елювію чи елюво-делювію між виходами на поверхню щільних скельних порід під покривом степової різнотравно-злакової рослинності протікає процес специфічного острівного чорноземоутворення. Особливістю чорноземних ґрунтів острова є мала потужність профілю (в основному до 30-40 см), некарбонатність, сильна щебенюватість, висока гумусність (до 12-15% і більше), практична безструктурність та кислотність. У 2009 році створена ґрунтова карта о. Зміїний масштабу 1 : 2 000, на якій виділено контури 12 найменувань ґрунтів та їх поєднань в межах 5 геоморфолого-гіпсометричних рівнів поверхні, попередня карта-схема оцінки стану ґрунтів з виділенням контурів різного ступеня їх антропогенної змінності і перетвореності. У 2009-2010 рр. вперше проведено вивчення фракційно-групового складу гумусу та оптичної щільності гумінових кислот чорноземних ґрунтів острова. Результати досліджень однозначно засвідчили чорноземну природу цих ґрунтів.

За матеріалами ґрунтово-генетичних досліджень на острові аспірантами Буяновським А. О. та Леонідовою І. В. у 2014 і 2016 рр. відповідно захищено дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата географічних наук за спеціальністю 11. 00. 05 – біогеографія та географія ґрунтів. Планується опублікувати у 2017 році ці дві дисертаційні роботи як наукові монографічні видання.

5. Важливе місце у проблематиці наукових досліджень кафедри останніх років за участю як співробітників, аспірантів і студентів (Я. М. Біланчин, А. О. Буяновський, П. І. Жанталай, М. Й. Тортік, М. В. Адобовська, О. Є. Струцинська–Ходос, М. С. Замбріборщ, І. В. Задорожній, В. В. Решетов), так і науковців Фізико-Хімічного інституту захисту навколишнього середовища і людини МОН і НАН України (м. Одеса – Г. М. Кірюшкіна, І. С. Кузьміна, Г. М. Шихалєєва) займає вивчення ландшафтно-геохімічних умов, ґрунтів та процесів сучасного ландшафто– і ґрунтоутворення на узбережжях і привододільних територіях лиманів Північно-Західного Причорномор'я. За результатами досліджень в басейні Куяльницького лиману зроблено висновок, що однією з причин нинішнього катастрофічного усихання цього всевітньо відомого лікувальними грязями (пелоїдами) та ропою лиману є суттєве зниження ролі ґрунтово-рослинного компоненту у формуванні гідрологічного режиму території. Виконано оцінку еколого-геохімічного стану ґрунтів і земель та обґрунтовано як основну природоохоронно-екологічну функцію узбереж лиманів, зокрема в організації екомережі міжнародного, національного і регіонального рівнів, а також систему заходів щодо охорони і збереження їхнього унікального еколого-ресурсного потенціалу.

6. Під керівництвом та за безпосередньої участі доцента кафедри Тригуб В. І. впродовж останнього десятиліття проведено визначення вмісту фтору в системі «природне середовище – людина». З'ясовано основні джерела надходження фтору в організм людини і встановлено кореляційну залежність між вмістом фтору в ґрунтах, природних водах (зокрема у питних) та поширенням стоматологічних захворювань серед населення.

У 2014-2016 рр. започатковано дослідження міських ґрунтів, які вважаються найконсервативнішим компонентом ландшафту та достовірним індикатором стану території. Встановлено, що серед основних забруднювачів в межах міста є важкі метали. Проведено дослідження впливу транспорту і промислових підприємств на фізико-хімічні властивості ґрунтів м. Одеси та вміст в них важких металів, визначено основні джерела забруднення ґрунтів (В. І. Тригуб, С. В. Бочевар).

7. Цікавими та тематично оригінальними є започатковані 2014 року аспіранткою кафедри Попельницькою Н. О. під науковим керівництвом доц. Тригуб В. І. дослідження історії становлення і розвитку ґрунтово-географічних досліджень у Північно-Західному Причорномор'ї. Детально і різнобічно проаналізовано матеріали проведених у XIX-XX століттях наукових досліджень і робіт А. І. Гроссул-Толстого, О. О. Шмідта, В. В. Докучаєва, О. Г. Набоких, Г. І. Танфільєва, І. М. Гоголева, Г. І. Швєбса та інших вчених, визначено їхню значимість у становленні і розвитку вітчизняної ґрунтознавчо-географічної науки і практики. Значну увагу приділено також аналізу матеріалів досліджень й оцінки стану ґрунтів і земель, що проводяться в останні десятиліття науковими та дослідницько-виробничими установами і

організаціями. На підставі отриманих результатів оцінюється стан вивченості ґрунтово-земельних ресурсів та визначено потребу і направленість подальших ґрунтово-географічних досліджень і робіт у регіоні.

Насамкінець зазначимо, що за півстоліття співробітниками кафедри та ПНДЛ-4 опубліковано більше 10 монографій, майже 500 наукових статей, навчально-методичних посібників і науково-практичних рекомендацій. На кафедрі сформувалась наукова школа – «Ґрунтоутворювальні процеси в чорноземах степової зони» (наукові керівники – проф. Гоголев І. М. до 1996р., а в наступні роки по теперішній час – проф. Красеха Є. Н. та доц. Біланчин Я. М.).

Традиційні для кафедри та ПНДЛ-4 нашого університету роботи з дослідження, картографування та моніторингу стану ґрунтів і земель, безумовно, залишаються актуальними і продовжуватимуться у подальші роки. Запорукою цього є піввіковий досвід їх організації і проведення, наявність висококваліфікованих фахівців, аспірантів і студентів. А головне – цього вимагає необхідність обґрунтування раціоналізації використання та збереження ґрунтів і земель країни у сучасних господарсько-економічних умовах, стан яких в останні десятиліття з явною тенденцією до погіршення.

ВИСНОВКИ

Систематизація й осмислення основних віх 50-річної (з травня 1967р.) історії становлення і функціонування кафедри ґрунтознавства і географії ґрунтів Одеського університету засвідчують різнобічність та науково-практичну значимість здобутків її діяльності. Уже впродовж 1967-1992 рр. ґрунтознавчою експедицією кафедри проведено великомасштабне обстеження і картографування ґрунтів господарств півдня України, Російської Федерації, Північного і Центрального Казахстану на загальній площі понад 6 млн. га. З початку 70-х років минулого століття співробітниками кафедри та ПНДЛ-4 із залученням студентів і аспірантів досліджується вплив зрошення і дренажу на ґрунти і ландшафтно-екологічне довкілля степової зони півдня України. Започатковано комплексні дослідження умов і процесів формування сучасної ландшафтно– та ґрунтово-геохімічної ситуації в басейнах Придунайських озер, Нижнього Дністра та лиманів Північно-Західного Причорномор'я. Проведені вперше, починаючи з 2003 р., дослідження і картографування ґрунтів і ґрунтового покриву о. Зміїний засвідчили специфічність тутешнього острівного чорноземоутворення. Оригінальними і практично значимими є результати визначення джерел забруднення і властивостей ґрунтів м. Одеси та регіону, історії ґрунтово-географічних досліджень у Північно-Західному Причорномор'ї.

За проблематикою досліджень кафедри і ПНДЛ-4 захищено 3 докторські і 14 кандидатських дисертацій, опубліковано більше 10 монографій та майже 500 наукових статей, навчально-методичних посібників і науково-практичних

рекомендацій. На кафедрі сформувалась і функціонує наукова школа «ґрунтоутворювальні процеси в чорноземах степової зони».

На підставі аналізу 50-річної історії та основних здобутків за цей період обґрунтовано перспективи й актуальні завдання подальшої діяльності кафедри в області дослідження еколого-продукційного стану, раціоналізації використання та збереження ґрунтів і земель країни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Біланчин Я. М. Професор І. М. Гоголев – видатна постать вітчизняної ґрунтознавчої науки і практики, засновник кафедри ґрунтознавства і географії ґрунтів Одеського університету [Текст] / Я. М. Біланчин // Вісник Одеського національного університету. Серія: Географічні та геологічні науки. – 2009. – Т. 14. – Вип. 7. – С. 11-15.
2. Біланчин Я. М. Кафедра ґрунтознавства та географії ґрунтів [Текст] / Я. М. Біланчин // Науки про Землю в Одеському (Новоросійському) університеті. – Одеса: Астропринт, 2010. – С. 65-69.
3. Біланчин Я. М. Кафедрі ґрунтознавства та географії ґрунтів в Одеському університеті – 45! [Текст] / Я. М. Біланчин // Вісник Одеського національного університету. Серія: Географічні та геологічні науки. – 2012. – Т. 17. – Вип. 2(15). – С. 8-12.
4. Методические рекомендации по контролю состояния орошаемых черноземов. [Текст] / И. Н. Гоголев, Р. А. Баер, Я. М. Биланчин [и др.]; [Науч. ред. Д. А. Манукьян]. – М.: ВНИИГиМ, 1989. – 140 с. .
5. Орошение на Одессчине. Почвенно-экологические и агротехнические аспекты. [Текст] / И. Н. Гоголев, Р. А. Баер, А. Г. Кулибабин [и др.]; [под ред. И. Н. Гоголева, В. Г. Друзьяка]. – Одесса: Ред. – издат. отдел, 1992. – 436с. .
6. Пащенко В. М. Землезнання. Кн. перша. Методологія природничо-географічних наук [Текст] / В. М. Пащенко. – К. : Б. в., 2000. – 320с.
7. Чорноземи масивів зрошення Одещини: монографія [Текст] / Я. М. Біланчин, О. І. Цуркан, М. Й. Тортик [та ін.]; [За наук. ред. Є. Н. Красхи, Я. М. Біланчина]. – Одеса: ОНУ імені І. І. Мечникова, 2016. –194с.

REFERENCES

1. Bilanchyn, Ya. M. (2009), Profesor I. M. Hoholyev – vydatna postat' vitchyznyanoi gruntoznavchoyi nauky i praktyky, zasnovnyk kafedry gruntoznavstva i heohrafiyi gruntiv Odes'koho universytetu [Professor I. M. Gogolev – Outstanding Figure of the National Soil Science and Practice, the Founder of the Department of Soil Sciences and Soil Geography at Odessa University], *Herald of Odessa National University. Series: Geographic and Geologic Sciences*, Vol. 14, No 7, pp. 11-15.
2. Bilanchyn, Ya. M. (2010), «Kafedra gruntoznavstva ta heohrafiyi gruntiv» [«Department of Soil Sciences and Soil Geography»] *Nauky pro Zemlyu v Odes'komu (Novorosiy's'komu) universyteti [Earth Sciences in Odessa (New Russia) University]*, Odessa: Astroprint, pp. 65-69.
3. Bilanchyn, Ya. M. (2012), Kafedra hruntoznavstva ta heohrafiyi hruntiv v Odes'komu universyteti – 45! [Department of Soil Sciences and Soil Geography at Odessa University – 45!], *Visnyk Odes'kogo Natsionalnogo Universytetu. Geographic and Geological Sciences [series]*, Vol. 17, No 2(5), pp. 8-12.
4. Gogolev, I. N., Baer, R. A., Bilanchyn, Ya. M. (1989), Metodicheskie rekomendatsii po kontrolyu sostoyaniya oroshayemykh chernozemov [Methodological recommendations for monitoring the status of irrigated chernozem soils], Moscow: VNIIGiM, 140 p.
5. Gogolev, I. N., Baer, R. A., Kulibabin, A. G. (1992), *Oroshenie na Odesshchine. Pochvenno-ekologicheskie i agrotekhnicheskie aspekty*, pod red. Gogolev, I. N., Druzyaka, V. G. [Irrigation in Odessa district. Soil and ecological and agrotechnical aspects], Odessa: Ed. – Publications Department, 436 p.
6. Pashchenko, V. M. (2000), *Zemleznannya. Kn. persha. Metodolohiya pryrodnycho-heohrafichnykh nauk [Soil Science. Book One. Methodology of Natural and Geographic Science]*, Kyiv: B. v., 320 p.
7. Bilanchyn, Ya. M., Tsurkan, O. I., Tertyk, M. Y. (2016), *Chornozemy masyviv zroshennya Odeshchyny: monohrafiya* [Chernozem soils of irrigation massifs in Odessa district: monograph], Odessa: Odessa I. I. Mechnikov National University, 194 p.

Надійшла 11. 04. 2017

Я. М. Биланчин, канд. геогр. наук, доцент
Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова,
кафедра почвоведения и географии почв,
ул. Дворянская, 2, Одесса, 65082, Украина
grunt.onu@mail.ru

КАФЕДРЕ ПОЧВОВЕДЕНИЯ И ГЕОГРАФИИ ПОЧВ ОДЕССКОГО НАЦИОНАЛЬНОГО УНИВЕРСИТЕТА – 50!

Резюме

В структуре геолого-географического факультета Одесского университета в мае 1967 года была открыта кафедра почвоведения и географии почв. Основным заданием новообразованной кафедры было определено организацию исследования почв степной зоны юга Украины в связи с разворачиванием крупномасштабной ирригации земель и подготовку специалистов соответствующей квалификации. В предлагаемой статье освещена полувековая история становления и развития кафедры и ее подразделений, основные направления и достижения учебной и научно-исследовательской деятельности.

Ключевые слова: кафедра почвоведения и географии почв Одесского университета, 50-летие, история становления, учебная и научно-исследовательская деятельность.

Ya. M. Bilanchyn

Odessa I. I. Mechnikov National University,
Department of Soil Science and Soil Geography,
Dvorianskaya St., 2, Odessa, 65082, Ukraine
grunt.onu@mail.ru

DEPARTMENT OF SOIL SCIENCE AND SOIL GEOGRAPHY OF ODESSA NATIONAL UNIVERSITY CELEBRATES 50TH ANNIVERSARY!

Abstract

Problem Statement and Purpose. The Department of Soil Science and Soil Geography was founded at the Geology and Geography Faculty of Odessa University half a century ago, in May 1967. The main task of the department resided in conducting soil researches in the steppe zone of the south of Ukraine in connection with the commencement of large-scale irrigation programs there, what also entailed training qualified specialists. In order to ensure research sufficiency and offer students appropriate traineeships, several units were created at the department: the soil sciences expedition, the problem scientific and research laboratory of geography and soil conservation of the black soil zone (PSCL-4 ONU), a branch of the department at the Odessa hydrogeology and melioration expeditions. The aim of this article is to highlight the major milestones of the half-century history of the department and its units, as well as outline educational achievements and research activities during this period.

Data & Methods. Documents and materials on the history of formation and development of the department and its units, documents and materials on the educational and research activities during 50 years, as well as the author's publications from the previous years. To highlight the half-century history of the department a classic historical-and-research approach has been applied, which combines the principles of historical and analytical assessment of both: historical milestones and obtained achievements.

Results. From its first year the department started tutoring specialists with qualification the "Soil Scientist Geographer" within the "Geography" speciality, as well as launched postgraduate programme 11. 00. 05 – biogeography and geography of soils. In 1967-1992, the soil sciences expedition of the department conducted a large-scale (1:10000 and 1:25000) survey and mapping of soils of collective and state farms in the south of Ukraine, Russian Federation, North and Central Kazakhstan in the area of more than 6 mln. ha. For more than 40 years the department's and PSCL-4 staff has been studying the impact of waters of different irrigational quality on the chemical composition of the southern Ukrainian soils, as well as properties and productivity of these soils. There has been established genetic nature and negative direction of a number of processes in the black soil under irrigation, there also have been justified and introduced into practice different measures to protect and increase fertility of soils under irrigation and drainage. It is recommended that the environmentally friendly and cost-effective drip method of land irrigation is used for the southern Ukrainian soils. Starting from 2001 under the TACIS aegis the study and mapping of contemporary geomorphologic processes of soils and lands in the lake district of Danube and Lower Dniester have been completed. In 2003 there have been commenced research and mapping of soils and soil cover on Zmiiny island. The studies of modern landscapes and soil-geochemical environments and processes on the liman coasts in the Northwestern part of the Black Sea region as well as city's soil, fluorine content in the system "natural environment – human", and history of soil and geographical studies in the region, are considered additionally in the research within recent years.

Bearing in mind problems and topics the department addressed during its long-term scientific and research activities there has been developed a scientific school – "Soil Formation Processes in Black Soils of the Steppe Zone." Over half a century the department schooled 14 candidates and 3 doctors of sciences, published more than 10 books, about 500 scientific articles, scientific and practical recommendations, and training manuals.

Keywords: Department of Soil Science and Soil Geography of Odessa University, 50th anniversary, educational and research activities.